

Zahnitko, Anatolij Panasovyč; Myronova, Halyna

Безполучникове складне речення

In: Zahnitko, Anatolij Panasovyč; Myronova, Halyna. *Синтаксис української мови : теоретико-прикладний аспект*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 125-135

ISBN 978-80-210-6350-1; ISBN 978-80-210-6353-2 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128810>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

1. Поняття про безсполучникове складне речення

Безсполучникове складне речення відрізняється від рівновеликих сполучникових складнопідрядних складносурядних речень тим, що в об'єднанні його частин використовуються як спільні для безсполучникового і сполучникового типів зв'язку засоби (взаємодія видо-часових форм дієслів-присудків, інтонація, спільні члени речення предикативних частин тощо), так і суто специфічні.

У семантико-синтаксичному аспекті частини безсполучникового складного речення характеризуються такими засобами зв'язку:

1) наявністю спільного граматичного члена для обох частин: *У селі розпочалися весняні роботи, люди працювали день і ніч на своїх городах* (О. Слісаренко);

2) виявом в одній з частин співвідносного слова: *Все село там таке: всяк тобі допоможе* (І. Нечуй-Левицький);

3) наявністю в одній із частин незайнятих (незаповнених) синтаксичних позицій (конструктивна неповнота): *З оповідання цих хлопців відразу стало ясно: добра вночі не чекай* (О. Слісаренко);

4) взаємодією модально-часових форм дієслів-присудків: *Струмки полощуть срібло тиші, в росі купається трава* (Богдан-Ігор Антонич).

За походженням безсполучниковість давніша від сполучниковості, оскільки сурядність і підрядність постали із витворенням окремого класу слів – сполучників, відповідно – сурядності та підрядності.

Безсполучниковим складним реченням називається таке складне речення, предикативні частини якого об'єднуються в одне синтаксичне та смислове ціле не за допомогою сполучників, а ритмомелодійними засобами, інтонацією.

У формальному плані безсполучникові складні речення поділяються на **формально елементарні** (дві предикативні частини: *Птахи летять у вирій – буде зима*) та **формально неелементарні** (три й більше предикативних частин: *Летять стежини до Дніпра, летять хмарки, летять дороги...* (І. Драч)).

У семантичному плані безсполучникові складні речення поділяються на **семантично елементарні** (дві предикативні частини, кожна з яких є семантично елементарною – містить одну пропозицію (предикацію): *І плаче коник – нема мелодій* (Л. Костенко)) і **семантично неелементарні** (в таких реченнях міститься три й більше пропозицій (предикацій): *Клюють ліщину співом коси, дзвенить, мов мідь, широкий шлях, схилилась верба в задумі своїй*).

За експресією безсполучникові складні речення поділяються на **окличні** й **неокличні**: *Радіймо – весна стукає у вікно!* та *Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя* (В. Стус).

За комунікативною настановою безсполучникові складні речення можуть бути **розповідні**, **питальні**, **спонукальні**, **бажальні** та ін.

2. Основні семантико-синтаксичні та формальні типи безсполучникових складних речень

За структурно-семантичними ознаками предикативних частин і за характером смислових взаємозв'язків цих частин безсполучникові складні речення поділяються на речення з **однотипними** частинами та речення з **різнотипними** частинами.

До перших належать такі, в яких **частини однакові за будовою**: *Минають дні, минають ночі* (А. Яна).

До безсполучникових речень з **різнотипними частинами** належать такі, в яких поєднані **частини різнотипні**: *Не можна сьогодні відпочивати: заборонив директор*.

З-поміж цих основних типів вичленовуються окремі різновиди за характером смислових відношень між частинами.

Серед безсполучникових складних речень розрізняються речення **відкритої** та **закритої** структури.

Усі речення **відкритої** структури сполучникового та безсполучникового типу подібні за будовою, оскільки їм властива внутрішня однорідність: *Наступила зима, випали глибокі сніги, село наче завмерло* (М. Стельмах) → **Наступила зима, і випали глибокі сніги, і село наче завмерло*. Особливістю безсполучникових складних речень відкритої структури виступає максимальне наближення відношень між їхніми предикативними частинами до відповідних відношень у складносурядному реченні (єднальні (*Весною земля зацвітає, весною приходить любов* (М. Стельмах)), розділові (*Сонце заховалось, вітер налетів, знову сонце заховалось* (А. Яна) відношення).

Для складних речень **закритої** структури протиставлення безсполучникового і сполучникового зв'язків надзвичайно суттєве. З-поміж безсполучникових складних речень закритої структури наявні такі, в яких відношення між предикативними частинами максимально наближені до відповідних відношень між предикативними частинами в складнопідрядних реченнях (*Проліски заясніли на галявині – там сніг розтав*). Загалом без-

сполучникові речення закритої структури становлять окремий тип, і в більшості з них зняте протиставлення сурядного та підрядного зв'язку. В таких реченнях повною мірою виражений **недиференційований зв'язок**, пор.: *Птахи повертаються з вирію – наступила справжня весна* (М. Руденко). *Хлопці працювали швидко – до вечора сіно було висушене* (В. Дрозд).

З-поміж безсполучникових складних речень з недиференційованим синтаксичним зв'язком протистоять одне одному:

1) **речення типізованої структури** (в них частини характеризуються певною специфічною організацією),

2) **речення нетипізованої структури**, тобто речення, частини яких позбавлені специфічної формальної організації, пор.: *Слухайте: я сьогодні закоханий в життя, як хлопчисько* (М. Хвильовий). *Буває мить якогось потрясіння: побачиш світ, як вперше у житті* (Л. Костенко). *Вранці полк вийшов на відкрите узлісся і, вражений, зупинився в німому зачаруванні: далеко на горах уже видно було їм золотoverхий Київ!* (О. Гончар).

3. Сміслові різновиди безсполучникових речень

Врахування різноманітних спектрів смислових відношень між частинами безсполучникового складного речення з неоднотипними й однотипними частинами дозволяє розрізняти безсполучникові складні речення зі значенням: 1) часу; 2) зіставлення; 3) поширювального приєднання; 4) пояснення; 5) умовно-наслідковості; 6) причиново-наслідковості та наслідково-причиновості; 7) з'ясувально-об'єктності та ін. Встановлені різновиди охоплюють найтипівіші випадки реалізації цих відношень.

3.1. Часове (єднальне) значення

Охоплює речення, в яких виражаються ті чи ті значення послідовності або одночасності зображуваних подій: *Уже скотилось із неба сонце, Заглянув місяць в моє віконце. Вже засвітилися у небі зорі, Усе заснуло, заснуло і горе* (Леся Українка) – послідовність подій; *З гір збігали вниз бурхливі струмки; на просохлих місцях зеленіла травиця; понад ставом розпукалися верби* (Я. Мамонтов). *Сонце заходить, цілуючи гай, квіти кивають йому на добраніч* (М. Вороний) – одночасність.

3.2. Значення зіставлення (зіставлення-протиставлення)

Поширене з-поміж речень, у яких зміст першої частини зіставляється / протиставляється зі змістом другої частини: *На небі сонце – серед нив я* (М. Коцюбинський). *Він гість – я господар* (Д. Фальківський).

3.3. Поширювально-приєднувальне значення

Охоплює речення, в яких друга частина або поширює один із членів першої, або поширює всю першу частину. Саме тому для них властивим є вживання у другій частині речення анафоричних займенників зразка *він, той, там, туди, звідти, це та ін.*, хоча анафоричний елемент може знаходитися і в першій частині, пор.: *Не повернуть минулого ніколи, воно пройшло і вже здається миттю* (М. Рильський). *Неначе за вічну провину судилось людині оце: побачити щастя у спину, а горе у лице* (Л. Талалай).

3.4. Значення пояснення

Наявне в реченнях, у яких один із членів першої частини розкривається однією або кількома постпозитивними частинами: *Мої літа – не монотонні дублі: Я змінююсь, як світанковий пруг* (Д. Павличко). *Такий наш Йосип: нема й не просить* (Народна творчість). Інколи перша частина може вмещувати слова на зразок *тільки одне, такі, такий, так* (за наявності слів *такі, такий, так* пояснювальне значення поєднується з якісно-означальним або якісно-обставинним): *Все трапилось так несподівано: Ванько побіг свій город дивиться у степ* (В. Підмогильний).

Безсполучникові речення зі значенням пояснення відрізняються від поширювально-приєднувальних тим, що за пояснювальних відношень наявне слово, яке прогнозує наявність наступної предикативної частини.

3.5. Умовно-наслідкове значення

Поширене в реченнях, у яких перша частина вмещує умову, а друга – її наслідок. У такому разі ядром взаємодії двох частин виступають модально-часові форми дієслів-предикатив: *Весною сій – восени збереш* (Народна творчість). *Буде правда – прийде і віра!* (М. Стельмах).

Здебільшого присудок у першій частині виражається формою майбутнього часу зі значенням реальної можливості дії чи стану або формою умовного, наказового способу зі значенням ірреальної можливості (бажаності).

3.6. Причиново-наслідкове значення

Наявне в реченнях, де перша частина окреслює причину, а друга частина – наслідок. З-поміж них розрізняються:

- 1) безсполучникові речення з **причиновими відношеннями**
- 2) безсполучникові речення з **відношеннями наслідку**.

Безсполучникові речення з **причиновими відношеннями** вмещують в одній зі своїх частин причину перебігу дії іншої частини, пор.: *Істинно, люди: живемо не хлібом єдиним* (Б. Олійник).

Безсполучникові речення з **відношеннями наслідку** характеризуються констатацією наслідку перебігу дії першої частини.

Інколи у частинах з семантикою наслідку вживаються слова на кшталт *так (так і), тому (тому і)*: *Погода стояла у ті дні тепла: тому і бджоли швидко почали вилітати на волю* (М. Івченко).

3.7. З'ясувально-об'єктне значення

Поширене в реченнях, у яких перша частина містить дієслово з незаповненими валентними гніздами, що передбачають наявність наступної частини (дієслова мовлення, мислення тощо), пор.: *А я додам: любити можна поезію в добу ракет, бо, дивна річ, людина кожна якоюсь мірою поет* (М. Рильський). *Знав: закінчиться перша зміна – і до мене приїде Ярина* (Ю. Збанацький).

4. Пунктуація в безсполучниковому складному реченні

Кома між частинами безсполучникового складного речення ставиться тоді, коли вони виражають одночасність, сумісність або послідовність дій і тісно пов'язані між собою своїм змістом: *У глибині лісу стукав дятел, пищали синиці*. (О. Десняк). *Виставу закінчено, глядачі аплодують, завіса знову піднімається* (3 часоп.).

Крапка з комою використовується в безсполучникових реченнях між поширеними предикативними частинами, особливо тоді, коли в середині них уже є власні коми: *На майдані тривав мітинг – багато розмовляли про наболіле, хтось запропонував навіть відправити гінця до Києва; люди тривожилися про своє майбутнє, роздумували над обранням шляхів реалізації запропонованих реформ* (А. Яна).

Двокрапка вживається переважно в безсполучникових реченнях закритої структури, що своїми смисловими відношеннями між частинами наближаються до складнопідрядних речень.

Вживання двокрапки спостерігається тоді, коли друга частина вказує на:

1) причину перебігу дії першої частини: *А вгорі вже блідли зорі: западала пізня осіння ніч* (Ю. Смолич);

2) наслідок перебігу дії першої частини (у таких випадках у другій частині можна поставити слово *тому*): *Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо* (О. Кобилянська);

3) перебіг дії першої частини або додає й уточнює характерні ознаки виконавця дії, або носія стану першої частини: *Таке стійке дерево: до цих пір годиться* (М. Стельмах);

4) уточнення думки, вираженої в першій частині: *Степан зосередився на іншому: як йому попасти до редакції журналу* (В. Підмогильний);

5) певне слово першої частини й розгортає його семантику: *Уже на початку жовтня буває: задощить, вітром листя все позриває – справжня осінь* (Я. Мельник).

Двокрапка ставиться також тоді, коли

6) друга частина уточнює опущене слово в першій: *Думав: є велике право відпочити під лавром всім, хто в тій війні жорстокій ніс страждання на плечах* (Б. Олійник). *Ми – смертні. Та знайте: народ не вмирає!* (Б. Олійник)

Тире вживається в безсполучниковому реченні закритої структури, в якому смислові стосунки між частинами наближаються до смислових відношень у структурі складно-підрядного речення.

Тире вживається в тому разі, коли друга частина:

1) вміщує в собі наслідок як результат, найчастіше несподіваний: *Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне* (П. Тичина). *Вдаримо гучно у дзвони – всесвіт обійде луна* (В. Чумак);

2) містить у собі відтінок мети: *Немає у мене таких слів, щоб висловити своє бачення цього... Знаю – треба справедливо оцінювати знання, знаю – треба бути уважним до кожного слова дитини* (З журн.);

3) позначає час або умову здійснення події, про яку йде мова у першій частині: *Дощ упав на трави – оживуть отави. Дощ упав на жито – будем краще жити* (М. Шаповал);

4) зіставляється з дією першої частини: *Грім гряне – ледачий не встане. Росла – весни не бачила, виросла – літечка не знала, прийшла осінь – сирітського серця не нагріла* (Народна творчість);

5) характеризується відтінком співвідношення з опущеним співвідносним словом (у ролі підмета): *Інколи мені здається – ліс заснув, все в ньому втратило реальність життя* (З журн.);

6) вказує на міру та ступінь дії: *Стало раптом шкода – така блискавиця вдарила через усе небо, уже нікуди не поїдеш* (Я. Мельник). *Аж якось на серці важко – так розчарували мене її спогади* (В. Підмогильний).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання I.

Встановити смислові відношення між предикативними частинами безсполучникових складних речень, кваліфікуючи наведені структури за їхньою семантичною та формальною елементарністю / неелементарністю.

1. Закони літер – не разок намиста: Одну хитнеш – і поміняєш суть (Б. Олійник). 2. Рідна мова – найбільше джерело правдивого щастя для людини, мова літературна – найміцніша підвалина держави (І. Огієнко). 3. Я знаю: в призначений долею вечір напророчать дорогу мені три зозулі в саду. 4. Сором – найлюдяніше з почуттів; совість – сонце душі! (В. Черняк) 5. Ловив рибку – впіймав рака (Народна творчість). 6. До мови доторкнешся: м'якше м'яких вона тобі здається (П. Тичина). 7. Налагодь струни золоті: весна бенкет справляє (Олександр Олесь). 8. Прокинувся ліс – тихий шелест пішов по ньому (Панас Мирний).

Завдання II.

Визначте будову поданих речень, виділіть серед них такі, предикативні частини яких з'єднані інтонацією.

1. Мова є канвою, на якій людина вишиває узори свого життя (Петро Панч.). 2. Найкращий оратор є той, хто своїм словом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження (Цицерон). 3. Народитися можна тільки раз, перероджуватися – скільки завгодно (Д. Рудий). 4. І топчеться у вибалку туман, як білий кінч на прив'язі у стайні (В. Мелешенко). 5. Живу я розумом, а серце тихо спить (П. Куліш). 6. За столом точаться розмови, сліпий музика перехиляє чарку для чистого голосу, мостить свою кобзу, наструює струни... Співають самі струни, покірно хилить голову людська доля (Ю. Яновський). 7. Я на ваших вершинах, Карпати, Таємницю для себе відкрив – Тут же можна ще більш розпізнати Таємниці херсонських степів (В. Загороднюк). 8. Афоризм має перевагу над романом: його завжди дочитують до кінця (В. Голобородько).

Завдання III.

Перетворіть наведені складносурядні та складнопідрядні речення у складні безсполучникові. Поясніть різницю між ними та визначте смислові відношення між предикативними частинами.

1. Вітру на морі не було, але клекотав сильний прибій (М. Трублаїні). 2. Дощ пройшов – і Київ зеленіє (М. Рильський). 3. І я відчуваю, як доля великого світу на наші рамена ляга (Б. Олійник). 4. Та бачу, що таки наяву тріпочуться щастя вітрила (В. Загороднюк). 5. Лежить земля, як книга розпростерта. а над нею сонце, мов небес свіча (Т. Курпіта). 6. Буяли сади навесні, І бджоли гули над садами, І птаство пісні голосні Витьохкувало до нестями (В. Мелешенко). 7. Тут раптом відчинилися двері – і увійшов четвертий (І. Багрянний). 8. Як сумно думати, що той полон солодкий Душ наших був такий летючий і короткий (М. Зеров).

Завдання IV.

Прочитайте кожне речення з правильною інтонацією. Визначте семантико-синтаксичні відношення між частинами безсполучникових речень. Поясніть розділові знаки в реченнях.

1. Вона [українська мова] вся з гомону полів, лісів і морів отчої землі, мережана сходом і заходом сонця, гаптована сяйвом місяця, зірок і переткана калиною, барвінком і вишневим цвітом; кожна її ниточка вимочена в Дунаї, криницях і струмках людської звитяги (Б. Харчук).

2. Норми не кайдани мови, а велике благо, вони зберігають літературну мову, тонко розмежовують її засоби залежно від мети спілкування (Л. Крисін). 3. Вітер війнув — листя з клена жовте, жовтувато-золотаве полетіло (П. Тичина). 4. Не жди сподіваної волі: вона заснула (Т. Шевченко). 5. Мені відкрилась істина печальна: життя зникає, як ріка Почайна (Л. Костенко). 6. Наука – не пиво: у рот не наллеш (Народна творчість).

Завдання V.

Визначте засоби поєднання предикативних частин у складних безсполучникових реченнях.

1. Хочеш стати безсмертним – дбай про безсмертя свого народу (В. Голобородько). 2. Танцюють зорі — на мороз чималий показують (М. Рильський). 3. Гляне — холодною водою обіллє (Марко Вовчок). 4. Будеш сіяти з сумом — вродить печаль (М. Стельмах). 5. Котилось сонце в синій стелі, тополі гнулися в поклін, гудки на станції веселі кричали вітру вперегін (А. Малишко). 6. Наголос у слові відіграє дуже важливу роль: він начебто цементує слово, формує його (І. Постникова). 7. Говорити багато й добре є дар гострого розуму, говорити мало й добре є властивістю мудрого, говорити багато й погано означає дурня, говорити мало й погано є ознакою безумної (Ф. Ларошфуко). 8. О мово рідна! Йй гаряче Віддав я серце не дарма: Без мови рідної, юначе, Народу нашого нема (В. Сосюра). 9. Ой, у полі криниченька, там холодна водиченька (Народна творчість). 10. І здавалось: розтає сніжинка, умерла сніжинка на землі (М. Рильський). 11. Я знаю: труд – це бій... (В. Сосюра). 12. Не стане благодних – то не буде нічого (Є. Єщенко).

Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях

Завдання I.

Поставте розділові знаки. Визначте складні безсполучникові речення з однотипними й різнотипними предикативними частинами та простежте особливості прогнозованості / непрогнозованості частин з виявленням нейтральної, однобічної та подвійної форм синтаксичного зв'язку між ними.

1. Рідна українська мова гріє душу божественним вогнем вона бринить для нас небесними звуками (І. Огієнко). 2. З фіксуванням професійної лексики слід поспішати у зв'язку з розвитком промисловості деякі ремесла стають рідкісними а то й зовсім зезають... (С. Плачинда). 3. Нагнітання імперативних інфінітивних речень будь-якої побудови різко згущує стилістичні барви мовлення, воно може створювати експресивний тон значних за обсягом уривків (В. Чабаненко). 4. У товаристві лад усяк тому радіє (Л. Глібов). 6. Ми йдемо... Шумлять гаї Ллються пахощі розкішні Щось кричать їм солов'ї Щось шепочуть трави пишні (Олександр Олесь). 7. Літо дбає зима поїдає (Народна творчість). 8. Та знай з усіх „сьогодні” і „тепер” лиш сила таємничої любові тебе несе до вічних стратосфер (Юрій Клен).

Завдання II.

Поясніть вживання двокрапки у складних безсполучникових реченнях.

1. Так виразно ввижається мені Болючими безсонними ночами: Я жив колись в простому курені Над озером з ясними берегами (Олег Ольжич). 2. Життя – що стерняста нива: не пройдеш, ноги не вколовши (Панас Мирний). 3. Холодний розум підказував: злістю не допоможеш (Ю. Мушкетик). 4. Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі, для різних людей, для щедрих і скнар, продавалися різні Доли (Л. Костенко). 5. Я б вибрав найвищу почесть: У чистім і чеснім бою На чорному мрамурі ночі Зорю записати свою (Б. Олійник). 6. Та знаю: мене колисала колиска В краю калиновім тонкими руками (І. Драч). 7. Повіяло леготом: звіддалік запахло зрілим хлібом та сіном (В. Шевчук). 8. Говори, говори, моя мила: Твоя мова — співучий струмок (П. Тичина). 9. Вирішив не снідати: хіба можна до служби Божої хоч рісочку до рота брати?! (Григорій Косинка). 10. Не треба про безголов'я ширше говорити: заглиблюючись мислями в нещастя, ми їх тим самим кличемо до себе (М. Зеров). 11. У курей є одна негарна риса: вони б'ють лежачого (Олег Ольжич). 12. Іду знайомими стежками: широкий Розділ зустріне мене пшеницями (Григорій Косинка). 13. Не повернуть минулого ніколи: Воно пройшло і вже здається миттю (М. Рильський).

Завдання III.

Поясніть вживання тире в складних безсполучникових реченнях.

1. Відчинилися двері — увійшов середульший, моряк (І. Багряний). 2. Страшенна зайнятість — треба спішити на хронічні засідання.. (В. Барка). 3. І плаче коник серед трав — нема мелодій (Л. Костенко). 4. І очі смутку зазирали в душу — Йшла Україна в глибину століть З народами весняними і сивими Плече в плече в незвідані краї (І. Драч). 5. Ударив грім — і зразу шкереберть пішло життя (В. Стус). 6. Бабине літо, бабине літо... Жовті каштани, сині світання. Паморозь вкрила ніжні квіти — Скоро вже осінь — мокра і рання (В. Коротич). 7. Ой співав би на весь голос — Нікому співати (П. Куліш). 8. Віщуванням новим Серце моє б'ється — Через край із серця Рідне слово летється (П. Куліш).

Завдання IV.

Поясніть вживання коми в складних безсполучникових реченнях.

1. Протягом свого творчого життя Соломія Крушельницька проспівала десятки оперних партій, її постать овіяна легендарною славою (М. Головащенко). 2. ... Летять стежини до Дніпра, Летять хмарки, Летять дороги, Зібравши куряву під ноги, Летять студенти і монахи, Летять мундири і папахи, Летять солом'яні брилі, Летять кленові костилі. Летять берлини і підводи, Летять віки. Летять народи (І. Драч). 3. Клюють ліщину співом коси, дзвонить, мов мідь, широкий шлях (Богдан-Ігор Антонич). 4. Біль у душу мою закрадається вужем; відчай груди мені розпанахує, рве (В. Симоненко). 5. Тихо дримає сірий ланжита, річка так тихо шепче, спить гай (В. Щурат). 6. На моїм порозі пізня осінь, Скоро захурделить вже зима... (К. Савченко). 7. Гнуться клени ніжними колінами, Чорну хмару сріблять голуби (М. Рильський). 8. Тиша. Легіт ледве віє, німіє, навіть річка не журчить (У. Кравченко). 9. Блискучий сніг, колючий вітер, гудуть натягнуті дроти (М. Драй-Хмара). 10. Пахуче й густо поростають ночі, Горять вогнем незайманим уста, Душа, недавно дика і пуста знов жити і любити хоче (М. Приходько). 11. З моря сокіл тоді степом нап'яв крила,

з крил тумани поспадали скрізь по нивах (Т. Осьмачка). 13. Лише цокало копито об копито, шелестіли трави, рипіли сідла, місяць здіймався млиновим колом над краєм степу (Л. Мосендз).

Завдання V.

Поясніть вживання крапки з комою у складних безсполучникових реченнях.

1. Пеститься місячний промінь, Лиже холодний сніг; Чорною плямою комин На білий килим ліг (М. Вороний). 2. Навколо Шептала роса, ширилась аж до трав'яних утаємничених обр'їв воля; воля пахла живою вологою, міцним настоєм лугових трав і молодого сіна (В. Шевчук). 3. Але мимоволі кладу на сіно голову, засовую босі ноги в жито, випрямляюсь тілом і жду; мої нерви уже не співають, а тільки дзвонять тихо: „Дзінь, дзінь!” 4. Багато пташок теж мирно і дружньо щебече: лише задрісний ворон викрикує в темному ярку. 5. Щодня приходили й відходили байдаки, вантажені рибою або різним крамом; майоріли турецькі кораблі, молдавські човни, а іноді й італійські шхуни.

Завдання VI.

Зробіть синтаксичний розбір складних безсполучникових речень, складіть їхні схеми.

1. Ідуть дощі, холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю довгі мокрі коси (М. Коцюбинський). 2. Защebetав соловейко — пішла луна гаєм (Т. Шевченко). 3. Ще сонячні промені сплять — досвітні огні вже горять (Леся Українка). 4. Знаю: з попелу сходять квіти. Вірю: з каменю б'є джерело (А. Малишко). 5. Зникає народна мова — народу більше нема!.. Вмерла мова в устах народу — вмер і народ (К. Ушинський). 6. Тарас Шевченко — поет суто народний і національний; він якнайглибше оволодів поетичною стихією рідної мови, значно збагативши її (Р. Зорівчак).

ЗРАЗОК АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО РЕЧЕННЯ

1. Відбилися зорі у воді, Летять до хмар тумани... (О. Гончар).
2. Розповідне, неокличне.
3. Стверджувальне. Семантично елементарне, формально елементарне.
4. Безсполучникове, бо засобом зв'язку предикативних частин є інтонація переліку, що виражає логічну однорідність.
5. Речення складається з двох предикативних частин:
 - 1) Відбилися зорі у воді;
 - 2) Летять до хмар тумани.

5. Речення з однотипними частинами.

5а. Між предикативними частинами складного безсполучникового речення часові відношення симетричного типу (перелік сумісних явищ).

6. Предикативні частини з'єднані між собою, крім інтонації, співвідношенням видоспособових (недоконаний вид і доконаний вид; дійсний спосіб) форм дієслів — присудків.

7. Перша предикативна частина співвідноситься з двоскладним, поширеним, повним, неускладненим простим реченням (головні та другорядні члени речення, словосполучення аналізуються за схемою синтаксичного розбору простого речення).

8. Друга предикативна частина (аналіз за схемою простого речення).

9. Предикативні частини відділяються між собою комою.

10. Лінійна схема: [],[].